

O'QUVCHILARDA NAFOSAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRSHDA MUSIQA DARSLARINING O'RNI.

Mamajonova Gulzoda

FARDU Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi

magistranti 1-kus talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda nafosat tarbiyasini shakllantirishda musiqa darslarining o'ri. Nafosat tarbiyasi asosiy va murakkab qirralaridan biri ekanligi u atrofidagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatishi va o'quvchilarda musiqa darslarining orqali nafosat hissini shakllantirish masalalari xaqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, idrok, nafosat, metod, ijod, tafakkur, qobiliyat, tarbiya, nafosat, ixtiro, mehnat, san'at, kasb, maxorat, kreativlik, pedagogika.

Ma'lumki musiqa madaniy hayotimizda keng o'rinni tutgan inson shaxsiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Kim va qaysi kasb egasi bo'lishdan qat'iy nazar musiqa sevamiz. Musiqa tarbiyasi esa, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biridir, u atrofidagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi. Bugungi kunda umumta'lim maktablarida musiqa fanidan barcha fanlar bilan o'zaro aloqa yaxshi yo'lga qo'yilgan. Xar bir dars boshqa fanlar bilan boglab tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Jumladan texnologik ta'lim fani bilan xam uzviy aloqalar boglangan. O'rganiladigan asarlarda texnologik ta'lim ganining o'ri muhim deb xissoblayman. Masalan "Ko'ylagim" qo'shigining taxlili jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga savol bilan murojaat qiladi; ko'ylakni kim tikadi? ,gazlama qanday tayyorlanadi?, tikuvchilar nima ish qiladi?. Mana shunday savollarga o'quvchilar javob berishi jarayonida texnologik na'lim fani bevosita muhim o'rin egallaydi.. O'quvchilarga nafosatli tarbiya berishda umumta'lim maktablaridagi, musiqa madaniyati darslarining ahamiyati katta. O'quvchilar nafosat hissini san'at sirlarini tushunishni va qadrlashni,

san'atdan baxramand bo'lishni avvalo maktablarda o'rganadilar. Nafosat didini shakllantirish uchun esa, musiqa madaniyati dasturlari bilan bir qatorda sinfdan tashqari musiqa tarbiyasini ahamiyati katta. Chunki, sinfdan tashqari musiqa tarbiyasining ommaviy va to'garak shakllarida bolalar yalpi tarzda jalb etiladi. Zotan, musiqa tarbiyasi sozanda yoki xonandani emas, eng avvalo insonni tarbiyalaydi. O'sib kelayotgan yosh avlodni musiqa, go'zallik olamiga olib kiradi. Chunki, musiqa inson hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega va ahloqiy-nafosat tarbiyasining muhim vositasidir. Inson musiqa bilan ona allasi orqali tanishib umrbod musiqadan zavq topadi. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, go'zallikni his eta oladigan bo'lishi kerak. Olimlardan birlari «Odam shaxs bo'lish uchun, u ruhiy tomonidan rivojlanishi, o'zini bir butun inson deb his qilmog'i kerak»- degan edi. O'zbek xalqi jahon tarixiy taraqqiyotiga o'zining qadimiy ilm- fani, adabiyoti, sanhati va madaniyati bilan ulkan hissa qo'shgan buyuk millatdir. Milliy mahnaviyatimiz rivojida boshqa sanhat turlari qatorida musiqa sanhati ham muhim o'rin tutadi. Milliy musiqa musiqa sanhatining eng qadimiy va shu bilan birga, xalq ommasiga keng tarqalgan, uning turmushiga chuqur singib ketgan sohalaridan biridir. Musiqa ham real voqelikni aks ettiradi. Musiqaning milliy mahnaviyatimizga tahsir kuchi shu qadar kattaki, uning yordamida bemorlarni davolash mumkinligini fan allaqachon isbot qilgan.

Abu Ali Ibn Sino musiqaning tahsir kuchiga katta ahamiyat berib, ayrim ruhiy kasalliklarni musiqa kuylari vositasi bilan davolash mumkin, degan fikrni ilgari surgan edi. Buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy "Katta musiqa" kitobida musiqa nazariyasi ohanglarining turlari, kelib chiqish sabablari, kishiga mahnaviy, ruhiy tahsiri haqidagi qimmatli fikrlarini bildirgan. Forobiy musiqa ilmida faqat nazariyotchi bo'libgina qolmay, amaliyotchi ham bo'lgan. Uning o'zi taniqli musiqachi, ajoyib sozanda va bastakor, yangi musiqa asbobi ixtirochisi sifatida ham shuhrat qozongan. Musiqaning ajoyib sehrli kuchi, mo'jizakor tahsiri haqida fikr yuritib, Forobiy "Ilmlarning kelib chiqishi to'g'risida" asarida shunday yozadi: "Bu ilm shu mahnoda foydaliki, u o'z muvozanatini yo'qotgan odamni tartibga keltiradi, mukammallikka etmagan xalqni mukammal qiladi va muvozanatini saqlab turadi". Xususan, milliy madaniyatda

musiqa yuksak tuyg'ular, zavq - shavqli g'oyalar olamini ochib beradi. Odamlarni mahnaviy jihatdan boy, sof barkamollik darajasiga etkazadi. Bola hali qo'liga qalam ushlashni, o'qib yozishni bilmay turiboq musiqani his qila oladi. Ko'pincha shu dastlabki taassurotlar musiqaga bo'lgan munosabatlarning shakllanishiga tahsir qiladi. SHuning uchun umumiy tahlim maktablarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlarida musiqa tahlimiga ham ehtibor berilgan. Musiqa, avvalo, bolalarning his-tuyg'ularini mayinlashtiradi. Musiqa asarlarini his etish kabi ularda ko'pgina insoniy fazilatlarni uyg'otadi. Albatta, insoniy fazilatlarni kamol toptirishda adabiyot, tarix, sport va boshqa sohalar katta o'rin tutadi. Binobarin, nazm va musiqa doimo yonma- yon yashaydi. Musiqani his etish tabiat taassurotlari ostida tug'iladi, qolaversa, bog'cha va maktabda shakllanib boradi. Musiqa darslari o'quvchilarni faqatgina nafosat jihatdan emas, balki keng mahnoda mahnaviy- axloqiy jihatdan ham tarbiyalaydi. Avloddan-avlodga o'tib kelayotgan, ne-ne zamonlar zayliga bardosh berib, xalqning orzu-armonlari, o'ylari va intilishlarini mujassam etgan kuy-ko'shiqlarimiz, maqomlarimiz barcha turdagi tahlim muassasalari o'quv dasturlaridan kengroq joy olsa yaxshi bo'lar edi. Zamonamizning zabardast yozuvchisi, jahonga mashhur adib Chingiz Aytmatov "Kunda" romanida yozadi: "... hayot, o'lim, muhabbat, shavq va ilhom hammasini musiqa aytadi, zotan, biz musiqa vositasida eng oliy hurlikka erishamiz, bu hurlik uchun ongimiz yorishgan zamonlardan boshlab, butun tariximiz davomida kurashganmiz, lekin unga musiqadagina erishganmiz". Xalqimiz yaratgan musiqa durdonalari har bir faoliyatimizda, har soniyada - tarbiyada, mehnatda, ijtimoiy munosabatda mahlum darajada o'z ifodasini topadi. Milliy musiqa atrofdagi hodisalardagi go'zallikni idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi, nozik did va hur fikr bilan qurollantiradi, mahnaviy olamni kengaytiradi. SHu bois musiqani "tilsiz falsafa" deb bejiz aytishmagan. Musiqa inson qalbini yumshatishi, unda iymonga dalolat etuvchi mehr - muhabbat va rahmdillik tuyg'ularini uyg'otishi mumkin. SHu bilan birga, maqomlar mazmunida buyuk davlat mafkurasiga muvofiq bo'lgan tasavvuf tahlimoti g'oyalarini badiiy ifoda etish vazifasi ham qo'yilgan. Tabiiyki, ushbu murakkab ilmiy masalalarni tadqiq etish har tomonlama etuk musiqashunos olimlar zimmasiga yuklatilgan. Maktabgacha tahlim muassasalari bolalari uchun musiqiy

bilimlar mazmunini belgilash bir qator psixologik xususiyatlarni ehtiborga olishni talab etadi. Zero, musiqiy bilimlarni egallash avvalo shaxsning ruhiy olami bilan chambarchas bog'liq. Inson ruhiyatida mavjud bo'lgan narsalarga Arastu quyidagilarni kiritadi: Bu

- o'sish qobiliyati,
- intilish qobiliyati,
- his qilish qobiliyati,
- harakatlanish qobiliyati,
- fikrlash qobiliyati.

1. Qo'shiq kuylash faoliyatida musiqiy dunyoqarash, musiqiy did shakllanadi. Bu faoliyat turida bolalar musiqiy bilimlarga asoslangan holda qo'shiq kuylaydilar. Buning uchun ular musiqiy asarga taalluqli bo'lgan mahlumotlarni o'zlashtiradilar. Shu jarayonda ularda musiqiy dunyoqarash va musiqiy did shakllanadi. Musiqa savodi faoliyatida musiqiy tafakkur, tasavvur va musiqiy dunyoqarash shakllanadi. Bu faoliyat turida bolalar musiqaning yaratilish tarixi, musiqaning ifoda vositalari – ritm, metr, registr, o'lchov, lad, temp, nota yo'li va yozuvi, tovushlar uzunligi va balandligi, musiqa ijodkorlari, ijrochilari haqida bilimga ega bo'lish bilan birga, ularning musiqiy tafakkurlari shakllana boradi. Bu o'z navbatida bolalarni musiqa olamiga olib kiradi va musiqiy dunyoqarashlarini shakllantiradi. Texnologik ta'lim fani doirasida esa o'quvchilar buyum va jihozlarni o'q qo'llari bilan tayyorlaydilar va bunda zavq oladilar nafosat tarbiyasi shakllanadi.

2. Musiqa tinglash faoliyatida musiqiy idrok, musiqiy dunyoqarash shakllanadi. Bu faoliyatda bolalar musiqa tinglab, uni bevosita idrok eta boshlaydilar. Bu esa ularning musiqiy tafakkurlarini shakllantiradi. Bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan jo'r bo'lish, qo'shiq kuylash, musiqa ostida ritmik harakatlar bajarish va musiqa tinglash kabi faoliyatlarni bajarar ekanlar ularda musiqiy tafakkur, musiqiy dunyoqarash, musiqiy tasavvur, musiqiy qobiliyatlar, musiqiy his-tuyg'u, musiqiy idrok rivojlanib boradi, shuningdek, ularda musiqiy madaniyat va dunyoqarash ham shakllanib boradi. Tinglangan musiqiy asar haqida mulohaza yurita boshlaydilar. Texnologik ta'lim fanida esa tayyorlash va yasash jarayonida idrok etadilar. Buyum, jihozlar haqida tasavvur xosil qiladilar.

3. Musiqa ostida ritmik harakat bajarish faoliyatida musiqiy dunyoqarash, musiqiy did, musiqiy tafakkur, musiqiy idrok, musiqiy ritm hissi va musiqiy xotira shakllanadi. Bu faoliyat turida o'quvchilarda deyarli barcha musiqiy psixologik xususiyatlar shakllanadi. Chunki bu faoliyatda ular o'zlari bevosita musiqiy asarga jo'r bo'ladilar. Avval ular musiqiy asarni tinglab ko'radilar (musiqiy idrok), bu esa musiqaning ritmik ko'rinishini eslab qolishni (musiqiy xotira), qaysi asbobda jo'r bo'lsa yaxshiroq jaranglashini (musiqiy did) tanlashni taqozo etadi. O'quvchi bu faoliyatda mustaqil fikrlaydi (musiqiy tafakkur), natijada uning musiqiy dunyoqarashi shakllanib boradi. Texnologik ta'lim fanida esa stanok, igna, ip qaychi, randa, yogochlardan foydalanishda tartib, zukkolik, ehtiyotkorlik bilan xarakatlanish jarayonida ritmik harakatni bajaradilar.

4. Bolalarda cholg'u asboblari jo'r bo'lish faoliyatida musiqiy dunyoqarash, musiqiy did, musiqiy tafakkur, musiqiy idrok, musiqiy ritm hissi va musiqiy xotira shakllanadi. Bu faoliyat turida bolalarda deyarli barcha musiqiy psixologik xususiyatlar shakllanadi. Chunki bu faoliyatda ular o'zlari bevosita musiqiy asarga jo'r bo'ladilar. Avval ular musiqiy asarni tinglab ko'radilar (musiqiy idrok), bu esa musiqaning ritmik ko'rinishini eslab qolishni (musiqiy xotira), qaysi asbobda jo'r bo'lsa yaxshiroq jaranglashini (musiqiy did) tanlashni taqozo etadi. Bola bu faoliyatda mustaqil fikrlaydi (musiqiy tafakkur), natijada uning musiqiy dunyoqarashi shakllanib boradi. Ayni vaqtda shuni aytish joizki, musiqaning qanday faoliyat turi bo'lmasin, u shaxsning barcha psixologik jihatlari shakllanishiga yordam beradi. Shuni ta'kidlashimiz kerakki, musiqa texnologik ta'lim fanlarida dars faoliyatlarning har biri barcha sanab o'tilgan psixologik xususiyatlarni shakllanishiga qisman bo'lsa ham o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi. Jumladan, musiqiy his-tuyg'ular, musiqiy dunyoqarash, musiqiy idrok, musiqiy tafakkur, musiqiy tasavvur va musiqiy qobiliyatni shakllantiradi. Demak, ular o'quvchilarning umumiy musiqiy madaniyati, estetik dunyoqarashining nafosat tarbiyasini shakllanishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu esa barkamol shaxsning rivojlanishi va tarbiyalanishida o'ziga xos ahamiyatga ega jihatlardan biridir. Barcha darslar bir biri bilan boglanib tashkillansa dars samarali, qiziqarli va eng asosiysi natijali bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar. –T.: “O'zbekiston”, 2017. – 104 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz // O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. –T.: “O'zbekiston”, 2016.

3.E.Qobilova. Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari.darslik Toshkent-2023 yil.